

Blaha Márta

Asszimilálódom, amennyiben hagynak

Kertész Ákos író a hetvenes évek kirobbanó könyvsikere, a JózsefAttila-díjjaljutalmazott, később dráma-ésfilmváltozatban is elkészült regényével, a Makrával vált országosan ismertté. A Tekintet című irodalmi folyóirat legutóbbi számában a Holocaust gyermekfejjel átélt gyötrelmeire emlékezik Szégyen című esszéjében. Ennek kapcsán beszélgetünk mindenekelőtt arról, hogy ha a zsidóságról ejtünk szót, tulajdonképpen kikről is beszélünk. Körülhatárolható-e, körül kell-e egyáltalán határolnunk ezt a fogalomkört?

– Na hiszen, ez az, már itt rettentően zavaros a dolog, mert a nürnbergi törvények értelmében zsidó az, akinek legalább három nagyszülője zsidó, a félvér bizonyos esetekben – ha például keresztény házasságban született – felmentést kapott a zsidó besorolás alól. Ez ugyebár fasiszta szemlélet, már ha ebből indulunk ki, de hát ebből indulunk ki, hiszen a közfelfogásban zsidó az, aki zsidó származású. Ez nem vallási kérdés. Példának okáért magam katolikus vagyok, apám mélyen vallásos szellemben nevelt, de katolikus volt Radnóti is, és engem is ki akartak nyírni, Radnótit meg is ölték. Szóval, hogy a zsidó etnikum, vallás vagy kultúra, azt a jóisten tudja. Attól függ, hogy az ember miként kötődik hozzá, mennyire vállalja.

– Radnótit említette, nekem is ő jutott eszembe a Szégyen olvasásakor, egészen pontosan egy levele, melyet Komlós Aladárnak írt, el is hoztam, idézek belőle. „Zsidóságot soha nem tagadtam meg, »zsidó felekezetű« vagyok ma is [csak később, negyvenháromban keresztelkedett meg – a szerző], de nem érzem zsidónak magam, a vallásra nem neveltek, nem szükségletem, nem gyakorlom, a fajit, a vérrögöt, a talajgyökért, az idegekben remegő ősi bánatot baromságnak tartom és nem »szellemiségem« és »lelkiségem« és »költőiségem« meghatározójának. Még szociálisan is csupán botcsinálta közösségnek ismerem a zsidóságot. Ilyenek a tapasztalataim. A zsidóság életproblémám, mert azzá tették a körülmények, a törvények, a világ. Kényszerből probléma. Különben magyar költő vagyok.”

– Akárha apám írta volna. Apám szintén nem vallásos zsidó családban született, náluk nem volt kérdés a vallás, ő maga éppen ezért nem tartotta magát zsidónak. Soha nem keresett zsidó közösségeket, hiszen Magyarországon élt, magyarnak vallotta magát – elsősorban. Később meg is keresztelkedett, méghozzá teljesen meggyőződésből, a húszas évek közepén, amikor aztán semmi gyakorlati haszna nem volt ebből. Ettől persze ugyanolyan zsidónak számított a Holocaust idején, mint akik nem tértek át a katolikus hitre.

– Valamilyen kisebbségben élő népcsoport asszimilálódásában mindenkor döntő tényező az asszimiláló közösség belső rendje, egyensúlya. Az 1848–1849-es szabadságharc bukását követően a magyar társadalom szerkezete egyre jobban összekuszálódott, egyre ellentmondásosabbá vált, s a második világháború idejében a társadalmi erkölcs alapos megromlásának vagyunk tanúi. Mitől volt mégis, hogy úgy mondjam, szimpatikus ez a társadalom a zsidóság számára, miért akart része lenni, beleolvadni?

– Ne tekintse erkölcsi romlásnak, ami az akkori társadalomban történt. A magyarok abszolút vesztesnek érezték magukat 1848 után, levert, legyőzött, meghódított, megtiport népnek, amelytől elvették a hazáját. Szóval, így érezték egészen a kiegyezésig, amikor is furcsa módon azzal a Ferenc Józseffel kötöttek alkut, aki a tizenhárom aradi vértanú és Batthyány kivégzésével kezdte működését. Egy kicsit úgy, mint Kádár. Elég sok analógia van a kettő között. Kádár szintén kemény megtorlással, gyilkosságokkal kezdte politikai pályáját '56 után, majd megteremtette itt a konszolidációt, a „legvidámabb ba-

rakkot”. Az volt a pechje, hogy az egész szocialista tábor összeomlott. Máskülönbem nemcsak élete végéig uralkodott volna, még megfélemlítő utódról is gondoskodik. Amde az történt, hogy a szocializmusról *an bloc* kiderült, hogy gazdaságilag életképtelen, hogy nem bírja a versenyt, főként pedig a fegyverkezési versenyt az észak-atlanti szövetséggel szemben. Analóg még, hogy Kádár is romlásba vitte az országot az örületes kölcsönfelvétellel – amit a kapitalisták, meggyőződésem, azért adtak, hogy omoljon össze a rendszer –, ahogy Ferenc József is teljes csődbe taszított bennünket a vesztes háborúval. Érdekes, hogy az Antant egyedül rajtunk boszszulta meg a szövetséges tengelyhatalmak háborús veszteségeit. A monarchiát szétszabdalták, ne maradjon keleten erős hatalom. Állítólag etnikai alapon húzták meg a határokat, de ez sem volt egészen igaz, hisz akkor miért került hárommillió magyar Romániába, több mint egymillió Csehszlovákiába és sorolhatnám. Azt hiszem, a magyarok ellen összeurópai gyűlölet alakult ki az idők folyamán. Nagypofájú, hőzöngő, dzsentris allűrökkel rendelkező nép voltunk – Ady épp eleget szidalmazta az egész magyarságot úgy, ahogy van, és mélységesen igaza volt –, ugyanakkor ez a nép egyezett ki a monarchiával, hogy dualizmus formájában uralkodott az osztrákokkal egy nagyon sok nemzetiségű ország fölött. Nem dualizmust kellett volna csinálni, hanem egyfajta föderációt, amelyben ugyanolyan ranggal vesz részt Ausztria, Csehország – a legurópaibb ország ebben a régióban –, Szlovákia, Magyarország, Kárpát-Ukrajna. Hogy ez utóbbit miért adták oda a cseheknek, máig sem értem, mert abban az időben egy szál cseh nem élt ott, magyarok éltek, rutének és zsidók.

Tehát, azt akartam cáfolni, hogy annak ellenére, hogy ezek az idők végül is tragédiába torkolltak, a kiegyezéstől az első világháborúig eltelt évtizedekben fejlődött az ország a legtöbbet, fantasztikus ütemben iparosodott, kapitalizálódott, polgárosodott, liberalizálódott, és ez a fajta progresszív liberális szemlélet törvényszerűen vonzotta ide a tőlünk keletebbre fekvő országokból a zsidókat. Ez az ország befogadott mindenkit, mindenkit asszimilálni akart, mert éreztük, hogy nem vagyunk elég sokan, hogy akkor lesz nekünk a legjobb, ha minél több ember vallja magát magyarnak születésétől, anyanyelvétől, bármitől függetlenül. Ezért történt, hogy Magyarországon élt a legnagyobb és legasszimiláltabb zsidó diaszpóra. A zsidóságnak éppen azért volt iszonyú a Holocaust, mert úgy érezte, a saját hazája támadta hátba, hiszen minden zsidó magyarnak érezte magát, zsidó vallású magyarnak.

– A nyílt vagy burkolt magyarosítástól remélt szebbjövő ábrándjával a magyarországi zsidóság önmagát is becsapta, de becsapta az itt élő nemzetiségeket is, hiszen sem akkor nem biztosított, sem ma nem kínál tisztességes feltételeket az asszimilációhoz.

– Hát persze hogy nem. Azt akarta, és azt akarja elérni ma is, hogy a kisebbség adja fel önidentitását. Lakatos Menyhértnek az az elmélete, hogy a cigányság nem asszimilálódni akar, hanem integrálódni: cigányként egyenjogú magyar állampolgár szeretne lenni ebben az országban. Amit én abszolút érthetőnek tartok, és el tudok

fogadni, sőt, ez volna ajárható út. Valami ilyesmi van az Egyesült Államokban is, ahol persze könnyű, mert ott mindenki idegen – az őslakókat kiirtották –, mindenesetre nem magyar, lengyel, cseh, ír, skót és zsidó amerikai, szóval miért ne lehetne nálunk cigány vagy zsidó származású magyar. Az a baj, hogy ez mint kérdés felmerülhet. Valami ilyesmit akartam a Zakariásban elmondani, hogy az egész kérdés rosszul van fölitéve. Nem szabad így fölteni. Mert ez a fasizmus. Nem az a kérdés, hogy milyen néphez tartozol, nem ez az első kérdés, hanem, hogy tisztességes vagy-e, becsületes, jót akarsz-e vagy rosszat, ügyes vagy-e, milyenek a képességeid, jó férj, feleség, jó családapa, családanya vagy-e. És csak ezután jön az, hogy milyen a származásod, zsidó, cigány, szerb, oláh?

– *Ha már szó esett az asszimiláció és az integráció közti különbségről, s hogy a cigányság esetében az utóbbit tartja kívánatosnak, beszéljünk arról is, hogy a zsidóság a beilleszkedés mely formáját helyezi előtérbe.*

– Nem tudom, mert egy időben asszimilációról volt szó, aztán Rákosi idejében az egész kérdést *ad acta* tették, szőnyeg alá söpörték, tilos volt beszélni róla. Ennek két egymást felerősítő oka volt. Az egyik, hogy a Rákosi-féle négyesfogat csupa zsidóból állt, a másik, hogy a zsidóknak egyszerűen nem állt érdekükben erről beszélni. Egészen a rendszerváltásig nem volt kérdés a zsidókérdés. Ebben lelkiismeretfurdalások is szerepet játszottak; a nem zsidó magyarság a Holocaust miatt érzett lelkiismeretfurdalást, a zsidóság pedig azért, mert számarányához képest túlságosan részt vett a kommunista nomenklatúrában. Másrésztől is teljesen egy táborban éreztük magunkat, akik apártállamlebontásában fáradoztunk: *Eörsi Pista és Csúrka Pista, Petri Gyuri és Konrád Gyuri, Kunszabó Feri, Csoóri Sanyi* és jómagam. Szóval, úgy éreztük, hogy egyért harcolunk. De amikor megtörtént a rendszerváltás, amikor elkezdtek kialakulni a pártok és már nem csak arról volt szó, hogy a pártállamot el kell söpörni, hanem arról is, hogy mi legyen, hogyan alakítsuk ki a demokráciát, akkor egyszerre csak egymás ellen fordultunk. Én nem azt mondom, hogy a népiek és urbánusok, azt sem mondom, hogy zsidók és nem zsidók, mert utálok ezt a felosztást, hanem liberálisok és az úgynevezett népnemzetiek. És egyszer csak kiderült, hogy olyannyira nem vagyunk egy táborban, hogy gyűlöljük is egymást. Azt követően, hogy a magyarországi antiszemitizmus kezdett jelt adni magáról, és egyre hangosabban és harsányabban, a zsidók kétféleképpen reagáltak. Egyik részük megijedt, és azon gondolkodott, hogyan lehetne menekülni, *alijázni* Izraelbe, másik részük – és ide tartozom én is – azt mondta, hogy Auschwitzba még egyszer nem megyünk, akkor inkább ide a géppisztolyt, és essünk el a barikádokon. És egyszer csak öntudatosan elkezdtük vállalni a zsidó identitásunkat, amire négy évtizeden át szartunk, mert nem volt kérdés. És a választásokon derült ki, amit én mindig mondogattam, hogy az antiszemitizmus a pesti értelmiség magánügye. Vidéki ember ezer éve nem látott eleven zsidót, ha mégis, nem ismeri föl, mert nem arra jár az agya, fűtyül az egészre. Érdekes módon most, hogy nem érzem magam már veszélyeztetett helyzetben, nem vagyok akkora zsidó, sőt egyre inkább magyarnak érzem magam. De én mindig is hangoztattam, hogy a magyarságomat nem hagyom elvenni, nekem magyar az anyanyelvem, a kultúrám, magyar irodalom nőtetem fel, magyar irodalmat művelek, magyar kultúrértékeket hozok létre, és ezt semmiképpen nem hagyom elvenni magamtól azon az alapon, hogy a nagyszüleim zsidók voltak, miközben vállalom, hogy igenis azok voltak.

Visszatérve a kérdésére, hogy asszimilációról vagy inkább integrációról beszélhetünk a zsidók esetében. Azt hiszem, egyénileg változik. Nem tudnám megmondani, hogy én most asszimilálódni vagy integrálódni akarok-e. Nem akarom túlzottan hangoztatni a magam zsidó eredetét: ha arról van szó vállalom, de elsősorban és alapvetően magyarnak érzem magam, magyar írónak. A feleségemnek, aki az elmúlt években időnként rémületében azt mondta, hogy menjünk Izraelbe, mindig azt mondtam, hogy egy magyar írónak itt a helye, mi a francot csináljak én Izraelben. Ha elmentem volna tizenhat évesen, mint a Bógner Gyurka nevű osztálytársam, az más. De az a furcsa, hogy ő is hazajár. Ő, akinek apját, anyját megölték, s ezért is csapódott a cionistákhoz, ezért ment ki Izraelbe, egy baleset

folytán három évre betegállományba került és ezt az időt arra használta föl, hogy a Bógner család eredetét kutassa, megkeresse őseit Magyarországon. És az unokánövérém, aki szintén Izraelben él, a Tel Aviv-i repülőtéren tolmácsoló egyszer egy magyar embernek, s amikor az megkérdezte tőle, hogy magyar-e, azt válaszolta, hogy nem, de tudok magyarul. Közben pedig itt, Magyarországon elmegy a kocsmába, húztatja a magyar nótát és bög, mint a záposeső. Ő sem tudja, hová tegye magát. Szóval, nem tartom eldöntendő kérdésnek, nem fontos számomra, hogy asszimilálódok-e vagy sem, mert úgyis asszimilálódok, amennyiben hagynak, és úgysem asszimilálódok, amennyiben nem hagynak.

– *Őn azt mondta, amint elmúlt a veszélyérzete, már nem érzi magát annyira zsidónak. Köztudott, hogy a cigány embereket ez idő szerint is súlyos atrocitások érik cigány mivoltuk miatt, érthető tehát, hogy egyre erőteljesebben vállalják származásukat.*

– Igen, és itt megint az a legfőbb, hogy egy emberről ne az legyen az első gondolatunk, hogy cigány vagy sem, mert az nem lehet szempont az illető megítélésében. De mivel a társadalomban sajnálatos módon kialakult a megkülönböztetés, a cigányokkal szembeni előítélet, a cigányság ösztönszerűen védekezik, és az ellentét egyre jobban élesedik cigányok és nem cigányok között. A beilleszkedést tekintve a cigányok sokkal nehezebb helyzetben vannak, mint a zsidóság. Lakatos Menyhértnek például sokkal nehezebb volt értelmiségivé és magyar íróvá válnia, mint akár nekem.

– *Térjünk vissza Radnótihoz, merthogy van még egy részlet a már említett levélből: „... Szóval, maradtam vallásra is zsidó. De költőségem szempontjából ez nem lényeges. A tanúsítványos Vas István költészetében több szerepe van a zsidóságnak, mint az enyémben, vagy a zsidó Zelk Zoltánéban. Nem hiszek hát a »zsidó író«-ban, de a »zsidó irodalom«-ban sem. A gyakorlat, ne haragudj, engem igazolt. Néha nézegetem a zsidó lapokat, féltehetségek és gyöngye tehetségek menekülnek egy kis meleg közösségbe, mert a szabad-írói versenyt nem bírták volna zsidótörvény és 1942 nélkül sem...”*

– Így igaz.

– *„... és két–három ragyogó költő kenyérért, száraz kenyérért és nagyon kicsinyke elismerésért. Mert ott is szolgálni kell, sőt, kiszolgálni. S láttam híradást irodalmi estről, amiben Gergő Hugó neve »fettel« volt szedve, a Szép Ernő »petittel«. S az olyan író, aki azelőtt nem vett részt zsidó irodalmi megmozdulásokban, de most, a zsidótörvények óta felfedezte magában a zsidót, kicsit disszimiláns nekem. Ezért sem adtam írástfelekezeti kiadványnak.”*

– Most sem tudok más mondani, szinte az apámat hallom, s én is a legteljesebb mértékben egyetértek Radnóti-val. Ellenben én adtam írást a *Szombatnak*. Kértek. Miért ne adnék? A *Barátság*nak is adtam, de annak története van. Azt a cikket eredetileg a *Szombatnak* szántam, de elutasították. Egyszerűen azért, mert ahogy a cigány szervezetek mind egymás ellen acsarkodnak, éppen úgy van ez a zsidóknál is. Az a nagy zsidó összefogás, zsidó maffia meg egymás segítése, egymás fölnyomása, szóval ezt csak a Csúrka érzékeli, zsidó ilyet soha nem érzékel, az a baj. Az említett cikkben egyébként szó van többek között arról is, hogy nemcsak az a zsidó, aki vallásos is egyúttal. Újabb divat van ugyanis kialakulóban a zsidók között – éppúgy, mint a keresztényeknél –, divat vallásosnak lenni. A katolikusoknál most divat templombajárni, rózsafüzért rakni az autó visszapillantó tükrére, s teszi ezt az is, aki egyébként istentelenül él, életformáját tekintve semmi köze nincs a krisztusi tanításokhoz. Zsidóéknál ugyanez van. Divat héberül tanulni, divat a Tórá-t, a Talmudot ismerni, zsinagógabajárni. És emögött nincs igazi istenhit, igazi áhitat.

– *Visszatérve a Tekintetben megjelent írására, azt mondja: „Szégyen, hogy gyávák vagyunk. Hogy hagyjuk magunkat. Hogy ha kijön a rendelet, hogy föl kell varrni a sárga csillagot, fölvarrjuk.” Utóbb pedig: „Szégyen, hogy csak bújni, lapulni, hazudni, színészkedni tudtam. Harcolni nem.” De kinek a szégyene, kiknek szól ez a szemrehányás? Bibó István tesz fel a kérdést a tömegesen engedelmességekkel, a bújkálókkal, hamistókkal kapcsolatban: vajon különösen „zsidós tulajdonságok-e?” Majd válaszol is rá: „Zsidós vonások helyett inkább a magyar társadalomhoz való asszimiláció csodáját kell megállapítanunk, pontosabban azt, hogy a magyar*

társadalom minden rétegében és csoportjában a közösségi erkölcsök, konvenciók és beidegződések egyugyanazon szétesése következett be!”

– Igen, igaza van. Leginkább a Zakariásban próbáltam meg úgy írni egy zsidó származású emberről, hogy az ne zsidó regény legyen, hogy az magyar regény legyen, kifejezésre juttatva ezzel, hogy az az egész örület, amit mi átéltünk, nem korlátozódik a zsidókra, mindannyiunk életét megfertőzte.

– Szintén a Holocaust évforduló kapcsán jelent meg az Élet és Irodalomban Dachau című írása, melyben arról elmélkedik, hogy „nincs az emberi történelemben olyan skandallum, amin a hét-köznapok ne léptek volna át”.

– Jöttünk haza az autópályán, és egyszer csak megláttam a táblát: *Ausgang Dachau*. Szóval, hogy ez olyan evidensen ott van, hogy Dachau egy város, egy létező, kedves kis város. A történelem eltűnik. Mi, akik megmaradtunk, élni akarunk és elfelejteni, ami történt. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk. Nem önkínzásból, hanem azért, nehogy még egyszer megtörténjen. A gyermekeinknek fogalma sincs, mi a háború, de mi, akik már átéltük egyszer-kétszer, tudjuk, micsoda szörnyűség, iszonyat az, ami már évek óta permanensen zajlik a dél-szláv vidékeken vagy a Kaukázusban. És az az örület, hogy mennyit írt már az emberiség erről, és mégis.

– Ezért is van, hogy – mint írja –: „a Holocaustot most, az ötvenedik évforduló ürügyén próbáljuk földolgozni, és próbálunk róla nem megfeledkezni, de a viszonyunk hisztérikus hozzá és ambivalens, zsidóké és nem zsidóké egyaránt”.

– A hisztéria érthető, rengeteg embert kiirtottak, az én családomból is. Érthető az ambivalencia is, hiszen egyrészt felejteni akarunk, másrészt tudjuk, hogy mégse lehet, hogy emlékezni kell. Amikor az *Antall-kormány* alatt – nem Antallék, ők ezzel soha nem azonosultak – a *Csurkákék* és különböző hungarista mozgalmak elkezdtek zsidózni, akkor nagyon is fontos volt, hogy eszünkbe jusson, hogy volt *Auschwitz*, *Dachau*, volt *Holocaust*. Jó volt, hogy emlékeztünk még erre, hogy nem túrtuk szégyenkezve a zsidózást, hanem kikértük magunknak. Elég hangosan, ha kellett, agresszíven is. Hát ezt értem én ambivalencián.

– „Alig néhány hónapja tapasztaltuk, hogy egy maroknyi mocsok alak miképp fasizálódott az MDF vezette koalíció végnapjaira, és vezette volna be a népnemzeti keresztény talajgyökér nevében a totális diktatúrát, ha állt volna mögötte egy totális náci nagyhatalom” – mondja a Szégyenben. Mit gondol, ha a „maroknyi mocsok”

támogatóra talál egy újabb Német Birodalomban, akár meg is ismélődhett volna az ötven évvel ezelőtti tragédia?

– Nem hiszem. A magyar tömegek nem voltak nyilasok a Holocaust idején sem. Nagyon sok ember segített, ha nem így lett volna, én sem élnék. Rengetegen voltak, akik mélyszégyesen elítélték, ami a zsidókkal történt 44-ben, s ettől még lehet, hogy antiszemita voltak, hogy nem szerették a zsidókat, de azt mondták, hogy ezt azért nem, ez nem méltó hozzánk emberekhez, magyarokhoz. És nekik köszönhető, hogy elég sok zsidó tudott igenis bujkálni. Mert nem igaz, hogy nem tudták róluk, hogy zsidók. Tudták. Rólam is. De nem mondták. Nem jelentettek fel. Most ezt ragozhatnám: volt annyi eszük, hogy nem jelentettek fel, mivel köpésnyire a hátuk mögött ott álltak az oroszok. De inkább azt mondom, nagyon sok igaz emberséget tapasztaltam abban az időben ahhoz, hogy később aztán, az ötvenes években el is felejtsem az egész kérdést, hogy úgy érzem, az ellentétek más problémacsoport mentén alakulnak ki, hogy nem az a kérdés ebben az országban, ki zsidó, ki nem zsidó, hanem hogy kik a hatalom bitorlói és a hatalomból kirekesztettek, a vezetőik és vezetettek, a diktátorok és akik a diktatúrát kénytelenek eltűrni. Ez ötvenhatban világosan kiderült.

– Az elmúlt négy esztendőről, az újjáéledő antiszemitizmusról, az Antall-kormány dilettantizmusáról sok helyütt írt már. A jelenleg kormányzó koalíciót életképesnek tartja-e?

– Nem tudom még. Egyrészt reménykedem, hogy egyszer egy kormánynak végre sikerül elindítania valamiféle gazdasági, életszínvonalbeli emelkedést. Másrészt viszont, hiába szavaztam én erre a koalícióra – nem mondom meg kire, mert a választás titkos –, szóval, hiába nem érzem magam ellenzékben lévőnek, mégis ellenzéki vagyok, mert egy író mindig ellenzéki, én is mindig arról pofázom, ami fáj, ami rossz, amit hibának érzek. Ha örömdóákat zengenék arról, hogy jaj, de jó máris, fenomenális – hogy *Bereményi Gézá*t idézzem –, akkor a kutya el nem olvasná, amiket írok.

– Ez idő szerint mi fáj Önnek?

– Félelmeim vannak. Félek attól, hogy ennek a koalíciónak sem sikerül, félek, hogy beigazolódik, a hatalom mindig megrohasztja azokat, akik hozzájutnak.

– Attól nem fél, hogy ha ez a koalíció is csődöt mond, a következő választások után ismételen előre tör a jobboldal, sőt, még jobbra tolódik?

– De, az biztos, hogy az inga megint kileng az ellenkező irányba. Bár a *Szonda-Ipsos* legutóbbi felmérése szerint egyelőre nem nagyon.

